

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ Buddhist Integrated Approach to the Management of Buddhist Schools

พระมหาสุวัฒน์ สุมนโท (รู่จิเวทย์)*

พระมหากำพล คุณนงโร (มาลัย)**

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑. เพื่อศึกษาหลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ๒. เพื่อศึกษาองค์ประกอบปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ และ ๓. เพื่อเสนอแนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ระเบียบวิธีวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและจากผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน ๒๐ คนเลือกแบบเจาะจงจากผู้ทรงคุณวุฒิด้านการบริหารและด้านพระพุทธศาสนาด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่มีโครงสร้าง สัมภาษณ์เชิงลึกแบบตัวต่อตัว วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาความ

ผลการวิจัยพบว่า ๑) หลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ สถานศึกษาจัดสภาพในทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟังเป็นมีวัฒนธรรมแสงปัญญา ทั้งนี้การจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาคุณธรรม ๔ ประการ คือ (๑) สัมปยุตสังเสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครู อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี (๒) สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี (๓) โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี (๔) อัมมานอัมมปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม ๒) องค์ประกอบปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธจากการวิจัยพบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธองค์ประกอบประกอบด้วย ปัจจัยด้านกายภาพ ปัจจัยด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ปัจจัยด้านการเรียนการสอน ปัจจัยด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ ๓) แนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ (๑) ด้านกายภาพ การสรรหางบประมาณเป็นเรื่องสำคัญที่ควรมีกระบวนการวางแผนที่ดี เพื่อที่จะสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ (๒) ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีพุทธ ผู้บริหารโรงเรียนควรกำหนดแผนการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนไว้ในหลักสูตรสถานศึกษา และ

* ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

** ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โดยการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย พร้อมทั้งต้องชี้แจง ทำความเข้าใจ และสร้างความตระหนักให้บุคลากรและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกคนเห็นคุณค่าและร่วมมือในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน (๓) ด้านการเรียนการสอน ผู้บริหาร ครู และบุคลากรของโรงเรียน เป็นแบบอย่างให้กับผู้เรียน โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการการเรียนการสอน แต่เป็นการทำให้ดู อยู่ให้เห็น ผู้เรียนก็จะเรียนรู้และจดจำได้ง่ายกว่าการสอนในชั้นเรียน แต่การเรียนการสอนเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องให้ดำเนินไปตามหลักสูตรที่กำหนด (๔) ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ การแสดงใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใส และมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันด้วยความจริงใจ จะเป็นการสร้างบรรยากาศและการปฏิสัมพันธ์ที่ดี รวมถึงการแสดงความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน (๕) ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ อาศัยความร่วมมือจากหลายๆ ฝ่าย มีมุมมอง ทศนคติ วิสัยทัศน์ และเป้าหมายที่ชัดเจน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การชี้แจงให้ทุกฝ่ายได้รับทราบข้อมูลและเข้าใจถึงแนวทางหรือกระบวนการในการบริหารงาน ก็จะทำให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างราบรื่น พร้อมส่งผลให้ประสบความสำเร็จได้

คำสำคัญ : พุทธบูรณาการ; การบริหารจัดการ; โรงเรียนวิถีพุทธ

ABSTRACT

The research entitled 'Buddhist Integration for Buddhist way School Administration' had the following objectives 1. To study principles and theories of Buddhist way School administration, 2. To study the components, factors and Buddhism integration Buddhist way School administration and 3. To propose the guideline for the Buddhist way School administration. Research methodology was the qualitative method, collected data from document and related research works and also from 20 key informants, purposefully selected from experts in administration and in Buddhism with structured in-depth-interview form by face-to-face interviewing. Data were analyzed by descriptive interpretation.

Findings were as follows: 1) Principles and theories of Buddhist way School administration: Schools managed all areas to support learners to develop according to Buddhism integration, supporting learners for life development in the areas of eating, living, seeing and listening for wisdom development. The environment management supported wisdom development in line with Pannavuttidhamma 4 as: (1) Suppurisusanseva, association with good persons, learned persons, good environment, teachers, lecturers and having good data and media, (2) Saddhammassavana, being energetic in learning principles with good learning and teaching curriculum, (3) Yonisomanasikara, the process of analytical thinking, examining the causes and effects in the right methods and (4)

Dhammanudhammapatipatti, being able to utilize knowledge in daily life and live the life righteously. 2) Components, factors and Buddhism integration for Buddhist way school administration: The most important factors for Buddhist way School administration were physical, life-based activity, learning-teaching, reactive atmosphere and managerial factors. 3) The guideline for Buddhist way school Administration: (1) physical aspect, budgeting was very important, there should be well planning that was applicable to the operation, (2) Buddhist way basic activity, school administrators should set a plan for school development as set in the curriculum, get participation from all parties concerned, orientation of personnel to have clear understanding and appreciation of participation in learner development activities, (3) learning-teaching aspects: administrators, teachers, personnel should act as good examples for students by doing, not by teaching and learning activities, by setting good examples so that students would remember and imitate the good examples easier than teaching in the classrooms. But teaching is the important factor, must be performed as set in the curriculum and (4) reactive atmosphere aspect: smiling face, helping hand, charity with sincerity and being good friends were the best reactive atmosphere, (5) administrative factors: cooperation from all parties concerned with different ideas, attitudes, visions, clear target and unity, orientation of personnel to understand data and direction and the process of administration would help operational administration move smoothly and successfully.

Keywords: Buddhist integration; Management; Buddhist school

๑. บทนำ

โรงเรียนวิถิพุทธเกิดขึ้นในปลายปี ๒๕๔๕ เป็น ๑ ใน ๕ ของโครงการโรงเรียนรูปแบบใหม่ของกระทรวงศึกษาธิการ (โครงการโรงเรียนรูปแบบใหม่ ๕ รูปแบบ ได้แก่ โรงเรียนในกำกับของรัฐ โรงเรียนวิถิพุทธ โรงเรียนสองภาษา โรงเรียนใช้ ICT เพื่อการเรียนรู้ และโครงการนำร่องสรรหาพัฒนา และส่งเสริมผู้มีความสามารถพิเศษด้านต่างๆ) การศึกษาแนวพุทธอยู่คู่กับสังคมไทยตลอดมา เมื่อริเริ่มโครงการโรงเรียนวิถิพุทธได้ศึกษาแนวทางของ 3 โรงเรียนที่ได้ใช้แนวพุทธเป็นหลักในการจัดการศึกษา ประกอบด้วย โรงเรียนทอสี โรงเรียนรุ่งอรุณ โรงเรียนอนุบาลหนูน้อย (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนสยามสามไตร) และได้เชิญบุคลากรทั้งสามโรงเรียนมาร่วมเป็นคณะทำงาน มีพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) เป็นประธาน รวมเรียกชื่อโรงเรียนจัดการศึกษาแนวพุทธว่า “โรงเรียนวิถิพุทธ” นับแต่นั้นมา คณะทำงานนี้มีการประชุมหลายครั้งต่อเนื่อง เพื่อเรียนรู้ร่วมกันและสร้างความเข้าใจในการดำเนินงาน ต่อมา มีการเปิดรับโรงเรียนวิถิพุทธรุ่นแรกของโครงการด้วยการประกาศรับ

สมัคร และมีโรงเรียนเข้าร่วม จำนวน ๘๙ โรงเรียน จนกระทั่งปี ๒๕๕๘ มีโรงเรียนวิถิพุทธที่ลงทะเบียน รวม ๒๑,๕๗๔ โรงเรียน อย่างไรก็ตามจากผลการดำเนินงานในช่วงที่ผ่านมาของโรงเรียนวิถิพุทธแม้จะได้ผลที่น่าพอใจในระดับหนึ่งโรงเรียนก็ยังคงเห็นว่ายังจะต้องพัฒนาด้านนี้ให้มากยิ่งขึ้น ประกอบกับสภาพสังคม และชุมชนในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปรวดเร็วมาก ปัญหาด้านสังคมเกิดขึ้นมากมาย นักเรียน ซึ่งเป็นเยาวชนของชาติในอนาคตที่สำคัญ ไม่สามารถปรับตัวได้ทันการเปลี่ยนแปลงจึงเกิดปัญหาขึ้น รวมทั้งครู ผู้ปกครองจะต้องมีแนวทางและวิธีการอย่างหลากหลายที่จะช่วยกันส่งเสริมและ ดำเนินการพัฒนาให้นักเรียนในด้านความมีคุณธรรม จริยธรรม ตามหลักพุทธธรรมไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นักเรียนมีวัตรปฏิบัติในการกิน อยู่ ดู และฟังเป็น ครู บุคลากร ผู้ปกครองนักเรียน และชุมชนจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นบุคคลที่ต้อง “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” รวมทั้งโรงเรียน จะต้องมีการบริหารจัดการตามแนวทางวิถิพุทธที่ถูกต้องและเกิดประสิทธิภาพ ซึ่งโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถิพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. ๒๕๕๖ ได้ลงทะเบียนเข้าร่วมโครงการแล้ว จำนวน ๓๓๐ โรงเรียนด้วยกัน จนกระทั่งปี ๒๕๕๘ จำนวนโรงเรียนวิถิพุทธมีเพิ่มขึ้นเป็น จำนวน ๓๔๓ โรงเรียน และได้ดำเนินการตามแนวทางที่สำนักงานการศึกษาได้จัดอบรมและได้นำแนวทางการดำเนินงานมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียน เน้นการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยมีกระบวนการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ๘ ขั้นตอน คือ สร้างความตระหนักและความเข้าใจ ประเมินตนเองตามสภาพจริงของครูและผู้บริหาร วิเคราะห์ข้อมูลและประชุมตัดสินใจพัฒนาร่วมกันลงมือปฏิบัติ/ดำเนินโครงการหรือกิจกรรม ประเมินตนเองระหว่างการทำงาน ลงมือปฏิบัติ/ปรับปรุงแก้ไข รวบรวมข้อมูลและสรุปผล รายงานผลและนำไปเป็นข้อมูลพัฒนา เมื่อได้ดำเนินการมาระยะหนึ่งแล้ว จึงจำเป็นต้องทราบผลการดำเนินงาน ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะต่างๆ เพื่อปรับปรุงและพัฒนาการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นต่อไป

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถิพุทธ ในเขตพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาอันจะช่วยสนับสนุนให้การดำเนินงานในโรงเรียนวิถิพุทธบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดประสิทธิผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ ในเด็กและเยาวชน ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญาความรู้ คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาหลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถิพุทธ
- ๒.๒ เพื่อศึกษาองค์ประกอบ ปัจจัย และพุทธบูรณาการการบริหารจัดการโรงเรียนวิถิพุทธ
- ๒.๓ เพื่อเสนอแนวทางการการบริหารจัดการโรงเรียนวิถิพุทธ

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเอกสารและสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อพิจารณาถึงประเด็นของการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้ปกครอง จำนวน ๒๐ ท่าน โดยทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้ปกครอง ในโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งผู้วิจัยจะทำการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purpose Sampling)^๑

การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพมีขั้นตอนดังนี้

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยจะได้ดำเนินการจัดเก็บข้อมูลตามขั้นตอนดังต่อไปนี้ ๑) จัดเตรียมเครื่องมือตามจำนวนกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ๒) ให้ผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ จำนวนอย่างน้อย ๕ ท่าน เช่น ด้านการจัดการเชิงพุทธ ด้านการวิจัยด้านสังคมศาสตร์ เป็นต้น ในการตรวจสอบเครื่องมือการวิจัยว่ามีความเที่ยงตรงและสามารถใช้ในการเก็บข้อมูลได้หรือไม่ ๓) ติดต่อขอหนังสือจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงผู้บริหาร หรือ หัวหน้าหน่วยงานกลุ่มเป้าหมาย และเวียนหนังสือขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงผู้บริหาร หัวหน้าหน่วยงานต่าง ๆ ที่จะเข้าเก็บข้อมูล ๔) นำส่งหนังสือขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงผู้บริหารหรือหัวหน้าหน่วยงานที่เป็นกลุ่มเป้าหมายโดยกำหนดวันที่จะไปแจกแบบสอบถามด้วยตนเอง ๕) ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของแบบสอบถามแล้วนำไปวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ (Qualitative Analysis) การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการ โดยวิเคราะห์ข้อมูลจำแนกตามกลุ่มข้อมูล Content Analysis) ทางการศึกษาที่ทำการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์โดยการนำเสนอเป็นความเรียง การนำเสนอข้อมูล โดยแบบตาราง โครงสร้าง แผนภาพ การบรรยาย และภาพประกอบเอกสาร

๔. ผลการวิจัย

๔.๑ **หลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ** สำหรับแนวคิดเบื้องต้นของการจัดสภาพในสถานศึกษาที่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ มีลักษณะดังต่อไปนี้ **ด้านกายภาพ** สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา เช่นมีศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะสมที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย

^๑ ผู้วิจัยจะทำการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purpose Sampling) จากผู้ทรงคุณวุฒิด้านทรัพยากรมนุษย์ทางพระพุทธศาสนา นักวิชาการ และผู้บริหารองค์กรเท่านั้น

อยู่เสมอ มีมุมหรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิต เจริญภาวนาเหมาะสม หรือมากพอที่จะบริการผู้เรียน หรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนมีใจสงบ และส่งเสริมปัญญา เช่น รมรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม ดูแลเสียงต่าง ๆ มิให้อีกทีก็ ถ้าเปิดเพลงกระจายเสียงก็พิถีพิถันเลือกเพลงที่ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น **ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต** สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิต ประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้ง ศิล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของ การกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต **ด้านการเรียนการสอน** สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรม เพื่อพัฒนาผู้เรียน ผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมี กระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย (กายภาวนา) ด้านความประพฤติ(ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ(จิตตภาวนา) และด้านปัญญา(ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตน และสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟังเป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา **ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์** สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตา กรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน และสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข การเสียสละ เป็นต้น **ด้านการบริหารจัดการ** สถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษา ร่วมกับผู้ปกครอง และชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญาเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่งครูและผู้บริหารเพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่าง ๆ และการปฏิบัติตนเอง ที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนาผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ สถานศึกษาวิเคราะห์จัดจุดเน้นหรือรูปแบบรายละเอียดโรงเรียนวิถีพุทธ ตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษาจะมีจุดเน้นและรายละเอียด รูปแบบที่แตกต่างกันได้ เช่น บางสถานศึกษาจะมีจุดเน้น ประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียน (การจัดการกระบวนการเรียนรู้รายวิชา) บางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวันภาพรวม บางสถานศึกษาอาจทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษา ก็เป็นไปได้

๔.๒ องค์ประกอบปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธจากการวิจัยพบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธองค์ประกอบ ประกอบด้วย ปัจจัยด้านกายภาพ ปัจจัยด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ปัจจัยด้านการเรียนการสอน ปัจจัยด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ

ดังนี้ ๑) ปัจจัยด้านกายภาพ โรงเรียนวิถิปุทธ ส่งผลต่อการจัดระบบโรงเรียนปกติทั่วไป ให้เป็นระบบโรงเรียนที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียน โดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต ๒) ปัจจัยด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ในระบบการศึกษาจัดการศึกษาโรงเรียนวิถิปุทธ อาศัยพุทธธรรมหรือพุทธศาสตร์เป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติ ของโลกและชีวิตที่แท้จริง มาจัดกิจกรรมพื้นฐานและฝึกให้ผู้ศึกษาสามารถดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ๓) ปัจจัยด้านการเรียนการสอน อาศัยหลักพุทธธรรมหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนของสถานศึกษานั้น โดยการเรียนการสอน มีจุดเน้นที่สำคัญ คือ การนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียน โดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือการจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ ๔) ปัจจัยด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ เน้นการจัดสภาพทุกๆ ด้าน เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ ทำให้เกิดความเจริญงอกงาม ตามลักษณะแห่งปัญญาภูมิธรรม ๔ ประการคือ สัมปยุตสังเสวะ สัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการ ัมมานุฉัมมปฏิบัติ การจัดสภาพโรงเรียนวิถิปุทธ ๕) ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ การบริหารจัดการโรงเรียนวิถิปุทธ ผู้บริหารสถานศึกษา บุคลากรร่วมกับผู้ปกครองและชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา และความเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการ โรงเรียนวิถิปุทธร่วมกัน ทั้งผู้บริหารและครู ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เพียรพยายามสนับสนุนและเป็นตัวอย่างที่ดี

๔.๓ เสนอแนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนวิถิปุทธ แนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนวิถิปุทธ โรงเรียนแห่งความหวังของสังคมไทยยึดแนวทางการจัดการศึกษาจากพื้นฐานของสภาพชุมชนเกิดความร่วมมือของ ๓ สถาบันในสังคม คือ บ้าน วัด โรงเรียน จนหลายคนคุ้นเคยกับคำว่า “บวร” ต้นแบบของสังคมแบ่งปันที่กำหนดรูปแบบโรงเรียนให้เต็มศักยภาพเป็นคนดี คนเก่งของสังคม และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข สนับสนุนให้ผู้เรียน พัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการที่ส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่งปัญญาภูมิธรรม ๔ ประการ คือ ๑. สัมปยุตสังเสวะ หมายถึงการอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครู อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี ๒. สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี ๓. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี ๔. ัมมานุฉัมมปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม

๕. อภิปรายผล

ในการอภิปรายผลผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยและอภิปรายข้อค้นพบใหม่จากการทำวิจัยดังนี้

๕.๑ หลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถิปุทธ สถานศึกษาจัดสภาพในทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียน

พัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ คู่ พังเป็นมีวัฒนธรรมแสงปัญญา ทั้งนี้การจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาธรรม ๔ ประการ คือ ๑) สัมปยุตสังเสวะ หมายถึงการอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครู อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี ๒) สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี ๓) โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและกฎวิธี ๔) อัมมานุอัมมปฏิปัตติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม ปัญญาธรรม ๔ ประการนี้จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน สอดคล้องกับ พระมหาพงษ์นรินทร์ จิตวิโส กล่าวไว้ว่า โรงเรียนวิถีพุทธเป็นโรงเรียนที่บุคลากรทุกฝ่ายเป็นกัลยาณมิตร ช่วยกันดำเนินการจัดการศึกษาให้มีหนทางการดำเนินชีวิต วิธีชีวิต วิธีการเรียนรู้ วิธีวัฒนธรรมต่างๆ ที่นำไปสู่ “ปัญญา”^๒

๕.๒ องค์ประกอบปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธจากการวิจัยพบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธองค์ประกอบ ประกอบด้วย ปัจจัยด้านกายภาพ ปัจจัยด้านกิจกรรมพื้นฐาน วิธีชีวิต ปัจจัยด้านการเรียนการสอน ปัจจัยด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ สอดคล้องกับ เสือ สัชชานนท์ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษารูปแบบการพัฒนาจริยธรรมแนวพุทธในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในเขตจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการพัฒนาจริยธรรมตามหลักไตรสิกขา มีรูปแบบการพัฒนาที่ชัดเจนทั้งในด้านลักษณะทางกายภาพ พฤติกรรม การพัฒนาจิตใจ และปัญญา คือ รูปแบบของการพัฒนาจริยธรรมในชั้นศีล พบว่า เป็นการพัฒนาพฤติกรรมทางกายและวาจา โดยใช้เครื่องมือในการฝึก คือ วินัย กฎหมาย กฎ กติกา ระเบียบ การพัฒนาจริยธรรมในชั้นศีลเป็นการสร้างฐานชีวิตให้แข็งแกร่ง คนมีศีลเป็นคนไม่มีโทษ เพราะประพฤตีสัจจิตทางกาย การฝึกการสื่อสารที่ดี การประกอบอาชีพที่ส่งผลให้การดำรงชีวิตมีความสุข รูปแบบของการพัฒนาจริยธรรมในชั้นสมาธิ พบว่า สมาธิเป็นเครื่องมือในการทำจิตใจให้หนักแน่น เป็นการรวมกระแสจิตเป็นหนึ่งเดียว ทำให้ใจแน่วแน่ในสิ่งเดียว มีคุณภาพและสมรรถภาพทางจิต ทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง สามารถควบคุมตนเองได้ดี ทำให้จิตนุ่มนวลควรแก่การงาน และจิตมีพลังมีคุณสมบัติความพร้อมในการปฏิบัติงาน รูปแบบของพัฒนาจริยธรรมในชั้นปัญญา เป็นการพัฒนาฝึกฝนศึกษาให้เข้าใจ มีความรู้ เกิดความเข้าใจในสรรพสิ่งตามความเป็นจริง เข้าใจตามความเกิดขึ้นของสิ่งนั้น พิเคราะห์สภาพปัญหาตามเหตุ ตามปัจจัยที่ส่งผลต่อกัน ยอมรับความจริงที่เกิดขึ้น ใช้หลักความจริงแก้ปัญหาตามที่เกิดขึ้นจริง มีจิตใจเป็นอิสระจากสิ่งที่มีสัมพันธ์กับชีวิต ดำรงตนอยู่อย่างรู้เท่าทัน ใช้ปัญญาเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต เข้าใจจุดมุ่งหมายของชีวิต รู้จักวิธีที่จะนำชีวิตไปในทางที่ดี รู้จักสร้างระเบียบวินัยให้กับชีวิตและอยู่อย่าง

^๒ พระมหาพงษ์นรินทร์ จิตวิโส, “เด็กพันธุ์ใหม่ ละเอียดทำดี วิถีการศึกษาไทย ในยุคดิจิทัล”, เนชั่นสุดสัปดาห์, ๑๒ (๕๕๑), (ตุลาคม ๒๕๕๖) : ๑๓ - ๑๙.

ปลอดภัยไว้เวอร์^๓ และสอดคล้องกับ **มณีกาญจน์ ทองใย** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ด้านโครงสร้างการบริหารงาน ได้แก่ การกำหนดอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารอย่างชัดเจน สามารถปรับโครงสร้างขององค์กรให้สอดคล้องกับบริบทของโรงเรียนที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งประกอบด้วย ผู้บริหารและคณะกรรมการสถานศึกษา คณะครู นักเรียน ผู้ปกครอง พระสงฆ์ องค์กรทางราชการและองค์กรในชุมชน ร่วมกันรับผิดชอบในการดูแลเยาวชนให้ประพฤติตนเป็นคนดี ด้านกระบวนการดำเนินงาน มีการสรุปและรายงานผลการดำเนินงานตามโครงการอย่างสม่ำเสมอ ด้านผลสำเร็จที่คาดว่าจะได้รับ โดยการสร้างเยาวชนให้มีขั้นดี มีความอดทน อดกลั้น มีวิริยะอุตสาหะ รู้จักการให้และทำกิจกรรมต่างๆ เป็นหมู่คณะได้^๔

๕.๓ เสนอแนวทางการการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ แนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนแห่งความหวังของสังคมไทยยึดแนวทางการจัดการศึกษาจากพื้นฐานของสภาพชุมชนเกิดความร่วมมือของ ๓ สถาบันในสังคม คือ บ้าน วัด โรงเรียน จนหลายคนคุ้นเคยกับคำว่า “บวร” ต้นแบบของสังคมแบ่งปันที่กำหนดรูปแบบโรงเรียนให้เต็มศักยภาพเป็นคนดี คนเก่งของสังคม และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **เมตตา ภิรมย์ภักดี** ได้กล่าวถึง โรงเรียนวิถีพุทธว่า การจัดการศึกษาในรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธนั้นมิใช่เป็นเพียงการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่โรงเรียนจัดกันอยู่โดยทั่วไปจนกว่าจะเรียกได้ว่าเป็นวัฒนธรรมโรงเรียน เช่น การจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การนิมนต์พระสงฆ์มาแสดงพระธรรมเทศนาหรือมาสอนวิชาพระพุทธศาสนา การมีห้องจริยธรรมมีพระพุทธรูปประจำโรงเรียน การฝึกให้นักเรียนนั่งสมาธิ การจัดให้นักเรียนสอบธรรมศึกษา การจัดกิจกรรมค่ายคุณธรรมเท่านั้นเพราะโรงเรียนวิถีพุทธ ต้องทำมากกว่านั้น คือ นอกจากจัดกิจกรรมในลักษณะที่เป็นวัฒนธรรมโรงเรียนดังกล่าวแล้วโรงเรียนวิถีพุทธยังได้นำ หลักธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานของโรงเรียนทั้งระบบด้วย คือ ทั้งด้านการบริหารจัดการ การจัดการเรียนรู้การจัดสภาพแวดล้อม ทั้งทางกายภาพและสังคม การจัดกิจกรรมต่างๆ รวมตลอดจนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับบ้าน วัด และชุมชน^๕

^๓เสื่อ สัชชานนท์ และคณะ, “การศึกษารูปแบบการพัฒนาจริยธรรมแนวพุทธในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในเขตจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์”, *รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗),* หน้า ๑๒๕.

^๔มณีกาญจน์ ทองใย, “การพัฒนารูปแบบการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน”, *วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๙),* หน้า ๘๙.

^๕เมตตา ภิรมย์ภักดี, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, *ยุทธศาสตร์การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗),* หน้า ๖๖.

๖. ข้อเสนอแนะ

๖.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ผู้บริหารรวมทั้งครูผู้สอนควรจริงจังและเข้มงวดต่อคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนให้มากขึ้น การมีจิตสาธารณะ การเรียนการสอนควรให้ความสำคัญกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและพฤติกรรมนักเรียนควบคู่กันไป โดยเน้นผู้เรียนเป็นหลักสำคัญ

๒. ผู้บริหารควรมีเหตุผล มีความเฉลียวฉลาดรอบรู้อย่างมีองค์รวม มีความพอเพียงในการดำเนินชีวิต ไม่ประมาท กล้าเปลี่ยนแปลงเพื่อความเจริญก้าวหน้า

๓. ผู้บริหารควรเพิ่มมาตรการส่งเสริมการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธและแนวทางการปฏิบัติงานด้านหลักการเป็นอยู่อย่างพอเพียงทั้งการจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาอย่างจริงจัง

๔. ผู้บริหารควรเพิ่มมาตรการส่งเสริมการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธและแนวทางการปฏิบัติงานด้านหลักการเป็นอยู่อย่างพอเพียงทั้งการจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาอย่างจริงจัง

๖.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑. ควรนำหลักวิถีพุทธมาเป็นแนวทางในการส่งเสริมพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้และความประพฤติพร้อมบูรณาการหลักสูตรการเรียนการสอนให้เข้ากับหลักพุทธธรรม

๒. ควรปรับปรุงกิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธให้สอดคล้องกับวิถีประจำวันของบุคลากรภายในโรงเรียนให้มากและเข้มแข็งที่สุด

๓. จัดให้ครูทุกกลุ่มสาระเข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนามีความรู้ ความเข้าใจ มีความประพฤติเป็นแบบอย่างของพุทธศาสนิกชนที่ดี

๔. กิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธควรกระทำอย่างต่อเนื่อง มีการนิเทศติดตามและประเมินผลเป็นระยะๆ

๕. มีการประสานชุมชนและภาคีเครือข่ายให้มีบทบาทต่อโรงเรียนมากขึ้น

๖. จัดทำแผนบริหารที่ชัดเจนสามารถนำมาปฏิบัติได้ตามแนววิถีพุทธ

๖.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ศึกษาบทบาทการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ทุกโรงเรียนที่เป็นโรงเรียนวิถีพุทธ

๒. ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ

๓. ศึกษาตัวแปรอื่นๆ ที่มีผลต่อการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกับตัวแปรงานวิจัยนี้ เช่น ความรู้ ความเข้าใจ แรงจูงใจในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

(๑) หนังสือ:

กระทรวงศึกษาธิการ. **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗.

คณะกรรมการพัฒนานวัตกรรมการศึกษา. **ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๗.

พระศรีธวัชเมธี (ชนะ ธมมธโช). **โรงเรียนวิถีพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาพงษ์นรินทร์ จิตวิโส. “เด็กพันธุ์ใหม่ ละเอียดทำดี วิกฤติการศึกษาไทย ในยุคดิจิทัล”. **เนชั่นสุดสัปดาห์**, ๑๒ (๕๙๑), (ตุลาคม ๒๕๔๖) : ๑๓ – ๑๙.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **โรงเรียนวิถีพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

(๒) วิทยานิพนธ์/รายงานการวิจัย

มณฑกาญจน์ ทองใย. “การพัฒนารูปแบบการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน”. **วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๙.

เมตตา ภิรมย์ภักดี. **สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. ยุทธศาสตร์การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗.

เสื่อ สัชชานนท์ และคณะ. “การศึกษารูปแบบการพัฒนาจริยธรรมแนวพุทธในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในเขตจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.